

Čebelarstvo kot gospodarska panoga na Slovenskem v 18. stoletju

Sredi 18. stoletja je bilo skoraj devet desetlin prebivalcev Kranjske kmetov, ki so bili podložni svojemu zemljiškemu gospodu. Med glavne poljščine so sodili ajda, oves, ječmen, proso, rž, pšenica, repa, korenje in lan, od sadja so gojili jabolka, breskve, marelice in (v Primorju) agrume. Glavna prehrana kmetov je temeljila na ajdovi moki, krompir se – kljub prizadevanjem državnega vrha – vse do konca stoletja ni širše uveljavil. Kranjska je pomemben del svojih žit izvažala v pristaniški mesti Trst in Reka. V živinoreji so prevladovali govedo, ovce, prašiči ter perutnina. Kmečki stan, ki je bil v dobršnem delu še vedno odvisen od preprostega in neučinkovitega orodja, je stranski zaslužek iskal v domači obrti in prevozništvu. Svoj razmah je v tem obdobju doživljalo tudi čebelarstvo.

Ivan Smiljanić

Splošne značilnosti in težave slovenskega čebelarstva v 18. stoletju

Težava, ki je tako rekoč tradicionalno pestila razvoj slovenskega čebelarstva, je bilo pomanjkanje ustrezne čebelje paše za celotno obdobje od zgodnje pomladi do poznega poletja. Do 18. stoletja so čebelarji na Slovenskem težavo delno rešili z izkoriščanjem ajdove paše. Zaradi njenega cvetenja v avgustu je bila čebelja paša podaljšana do poznega poletja. Ajda ni mogla povsem izkoreniniti težav z oskrbo paše, zato je neizogiben del slovenskega čebelarjenja še naprej ostalo prevažanje panjev v hribe in nato njihovo vračanje v doline, pač v skladu z obdobji cvetenja gorskega cvetja in nižinskih rastlin. Niso bili redki spori med čebelarji, ki so hoteli na istem kraju postaviti več panjev. Če je bilo prišlekov preveč, za čebele ni ostalo dovolj resja ali ajde, tako da ni bilo izkoristka paše. To je povzročalo prepire med čebelarji oziroma med čebelarji in lastniki zemljišč, ki so lahko postali zelo napeti in so vodili tudi v razbijanje, dušenje ter zažiganje tujih čebeljakov in panjev. Še ena lastnost čebelarjenja v 18. stoletju je bilo vprašanje morjenja čebel vsako jesen. Pobijanje so izvajali, da bi lahko stočili med in da bi zmanjšali število družin, ki bi jih bilo treba prezimiti, obenem pa je bilo dejanje lahko tudi posledica strahu, da bi se čebele v nasprotnem primeru preveč namnožile in bi posledično pridelale preveč medu, tako da bi mu cena padla (povzeto po *Čebelarški pisni zapuščini Petra Pavla Glavarja*, stran 181). Na Kranjskem so na ta način vsako leto pobili na tisoče čebeljih družin. Čeprav so čebelarji ohranili določeno število družin, so morali po navedbah virov v deželo vsako leto prinesiti tudi nove roje, kupljene predvsem na Koroškem in Štajerskem. Čebelarški učitelji so ostro nastopili proti takšnemu početju, vendar se je pobijanje nadaljevalo vse do prvih desetletij 20. stoletja.

Duhovnik in tedaj najpomembnejši spodbujevalec

čebelarstva na Kranjskem Peter Pavel Glavar je trdil, da je Kranjska izmed vseh avstrijskih dežel najprimernejša za širjenje čebelarstva, predvsem zahvaljujoč obsežnim pašnikom, polnim medovitih rastlin. Čebelarstvo na Slovenskem je bilo najbolj razvito v Ljubljanski kotlini. Na tem območju je sicer manjkalo spomladanske paše, vendar je bil donos precejšen zaradi velike količine ajde. Gorati predeli Gorenjske so bili bogati z resjem ter drugim planinskim cvetjem in zato idealni za spomladansko čebeljo pašo. Na Dolenjskem so čebele dale manj medu, toda ustvarile so več rojev. O Notranjski je Glavar sodil, da je hribovita, gola in vetrovna, zato je za čebelarjenje malo primerna. Kot povzema raziskovalec čebelarstva zgodovine Stane Mihelič, urbarji nakazujejo, da je bilo čebelarstvo razširjeno predvsem na Koroškem, Štajerskem, Dolenjskem, Gorenjskem, Tolminskem in v delu Notranjske, v manjši meri pa v Istri, na Krasu, v Beneški Sloveniji in Režiji, kar je bila zlasti posledica neugodnih podnebnih in pašnih razmer. Kljub temu pa točnejše statistike, ki bi natančneje predstavila podobo slovenskega čebelarjenja v 18. stoletju, ni, saj je v tem obdobju še niso sistematično zbirali. Ko je Glavar opisoval, katere so največje težave pri nadaljnjem razvoju čebelarstva na Slovenskem, je izpostavil siromaštvo kmetov, predvsem dolenjskih, ki si ukvarjanja s čebelami ne morejo privoščiti. Z izjemo večjih posvetnih in cerkvenih posestev je bilo med kmeti le malo panjev, tako da je bila na Dolenjskem, kljub solidnim pogojem, po Glavarjevih navedbah prisotna zgolj desetina števila čebel na Gorenjskem. Tudi če bi dolenjski kmetje hoteli kupiti čebele, bi morali na pot na Gorenjsko, Štajersko ali Hrvaško, kar je bilo za marsikoga nedosegljivo.

Čebelarstvo v fevdalizmu

Ob nastanku zemljiških gospodstev so pod okrilje zemljiških gospodov padle tudi pravice do gmotnih

koristi čebelarjenja. Slovenski urbarji omenjajo dajatve podložnikov v medu in vosku, pa tudi v panjih, od 13. stoletja dalje. V primerjavi z drugimi dajatvami sta bila med in vosek razmeroma obrobnega pomena. Čebelarski pridelki so bili tudi del desetine, dajatve, ki je pripadala Cerkvi. Desetina se je delila na veliko (poljski pridelki) in malo (živalski pridelki), v to so sodili tudi panji. Čebelarske dajatve so bile v skladu s tedanjo avstrijsko zakonodajo, četudi je bila v 18. stoletju ta že precej zastarela: med drugim je čebele prištevala med divjad in jih imenovala »divji črvi«.

Zemljiška gospodstva so se za čebele zanimala predvsem zaradi rastočega povpraševanja po vosku, saj so številni gradovi, samostani in cerkve potrebovali sveče, med pa je imel veljavo kot edino dostopno sladilo, ki so ga uporabljali tudi v kuhinji in medicarstvu. Uporaba medice se je tedaj močno razmahnila po Slovenskem in je iz pijače vseh slojev postala predvsem pijača revnih.

Nekatera gospodstva, ki so razumela dobičkonosnost čebelarjenja, so ga skušala po posestvu razširiti z olajšavami pri obdavčenju, dajatve pa so uvedli po nekaj letih, ko se je čebelarjenje že razširilo med kmeti. Projekt se je izkazal za precej uspešnega in je prispeval k širjenju panoge po slovenskih deželah, saj se omenja v urbarjih številnih osrednjeslovenskih gospodstev, pa tudi v več štajerskih urbarjih in na Tolminskem. Čebelarjenje je bilo razširjeno tudi na cerkvenih posestvih, saj so se z njim ukvarjali številni župniki in samostanski menihi, med njimi jezuiti na ljubljanskem gradu Fužine.

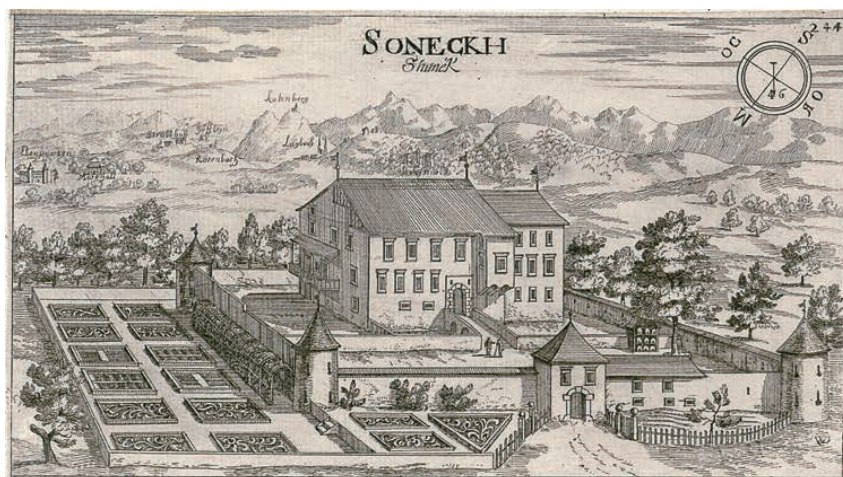
Razvoj čebelarstva na fevdalnih posestvih je spremljalo več težav. V splošnem se je čebelarstvo širilo na veleposestvih, pri manjših kmetih pa v precej manjši meri zaradi že omenjenih neugodnih gospodarskih in socialnih razmer. Kmetje so včasih čebele pridelke tudi tihotapili. Za Kočevsko je pojav denimo izpričan že v 16. stoletju, ko se je nadvojvoda Karel pritožil, da podložniki več krajevnih gospodstev tihotapijo žito, med, vosek in drugo blago v Bakar. Dodatna težava so bili prekupčevalci z medom, doma predvsem iz Koroške. Po običaju so že med letom ponudili denar čebelarjem za prihodnji pridelek medu. Zaradi tega so čebelarji v pričakovanju dobička postali razsipni in pogosto neodgovorni, lahko so uničili tudi najboljše panje. Ko je prišel čas za oddajo, so jim prekupčevalci med stehali na goljufivi tehtnici ali plačali ceno, nižjo od obljubljenega.

Čebelarstvo v trgovini

Med in vosek sta veljala za pomembno trgovsko blago. Trgovina z njima se je občutno povečala konec 12. stoletja,

ko je čebelarjenje pri domu dokončno prevladalo nad gozdnim čebelarjenjem. Na naslednji razmah trgovine s čebelarskimi pridelki je vplival odlok nadvojvode Ferdinanda iz leta 1602, po katerem so meščani lahko trgovali z medom, voskom in voščenimi izdelki, kmečka trgovina pa je bila omejena na prodajanje medu in voska.

Trgovina z medom in voskom v 18. stoletju na Slovenskem je tekla predvsem proti zahodu in severu. Kaže, da so med na Kranjskem v največji meri preprodajali ljubljanski trgovci, ki so ga kupovali pri domačih pridelovalcih in ga prodali naprej. Iz slovenskih, hrvaških in ogrskih pokrajin so med ter vosek v zgodnjem novem veku izvažali v primorska mesta, po Kanalski dolini ali v Bovec in od tam naprej v Benetke (kjer je bilo razvito svečarstvo), Italijo in Dalmacijo. Iz Kranjske in Hrvaške so med pošiljali tudi na Koroško in naprej v nemške dežele, zlasti Bavarsko, deloma s posredovanjem salzburških trgovcev. Pomembno trgovsko vozlišče je bil pristaniški Trst, čez katerega je šla v drugi polovici 18. stoletja trgovina z žitom, živino, mesom, tobakom, lesnimi izdelki, pa tudi voskom in medom iz Banata in hrvaških pokrajin. Podobne podatke je v *Slavi vojvodine Kranjske* navedel Janez Vajkard Valvasor, po katerem je v Salzburg iz Kranjske vsako leto odšlo na tisoče centov medu, medtem ko naj bi Benečani odkupovali predvsem vosek. Polihistor je poudaril tudi nizko ceno medu na Kranjskem, češ da funt medu stane le dva krajcarja. Pripomniti velja, da v literaturi obstaja nekaj dvomov o verodostojnosti Valvasorjevih navedb, češ da je malo verjetno, da je bil med tako cenen in da so navedene količine medu, prodanega v Salzburg, pretirane. Podobno je tudi Glavar navajal, da Kranjska s čebelarskimi pridelki lepo služi, predvsem na račun Koroške in Salzburškega, kar potrjujejo vpisi v mitninskih in carinskih knjigah. Glavar je trdil tudi, da je vsaj tretjina medu, ki so ga iz Dolenjske prodali v Ljubljano, v resnici prišla iz Hrvaške in Štajerske. Pri smereh trgovine z medom je očitno šlo za dolgoročne trende, saj ohranjeni podatki za Reko kažejo, da je iz pristaniškega zaledja in

Grafika s podobo gradu Ig iz Valvasorjeve *Slave vojvodine Kranjske* (1689), na kateri je vidna oblika preprostega čebelnjaka s panji. Vir: wikipedia.org

Primorja tja že v 16. stoletju prišla zajetna količina medu in voska. Kljub pomanjkljivim podatkom je mogoče sklepati, da je bilo trgovanje z medom dobičkonosno in da je bil pri trgovcih in preprodajalcih iskano blago.

Trgovina z medom je bila sicer dobičkonosna, vendar so trgovci pri prodaji naleteli tudi na ovire, predvsem v obliki mestnih oblasti, ki so si želele pridobiti svoj del pogače pri trgovini z medom, tudi v Ljubljani. Podatki ljubljanske cesarske tehtnice kažejo, da je bila trgovina z medom v mestu živahna. Blago, ki je prihajalo v Ljubljano in iz nje odhajalo, je moralo biti stehtano na mestni tehtnici, trgovci pa so morali ob tehtanju plačati trošarino. Od leta 1753 je bilo zaukazano, da je treba blago tehtati ne na mestni, temveč na cesarski tehtnici v lasti višje cesarske pisarne na Bregu. Na tehtnici so v letih 1753 in 1754 stehtali 333 ton medu, v naslednjih dveh letih pa 418 ton. Ne glede na odredbe je neki trgovec z medom nekoč stehtal poldrugo tono medu na mestni tehtnici in tam tudi plačal trošarino, a so mu biriči zaplenili med. Šele ko se je trgovec pritožil, so mu ga vrnili. Da ne bi več prihajalo do takšnih zapletov, so leta 1755 dosegli sporazum, po katerem je cesarska tehtnica tehtala med, ki so ga trgovci zgolj vozili skozi Ljubljano, mestna pa med, ki je ostal v mestu.

Težave so v Ljubljani nastale tudi pri skladiščenju medu. Mestna blagajna je od trgovcev terjala plačilo skladiščnine v višini šest krajcarjev od stota medu. Ker so se trgovci pritožili deželnemu glavarstvu, je glavarstvo naročilo ljubljanskemu magistratu, da nima nobene pravice terjati skladiščnine od trgovcev, če med ni bil uskladiščen v mestnem skladišču, prav tako pa magistrat ni smel nikogar siliti, da blago shrani prav v tem skladišču.

Prevlado medu kot edinega sladila je od sredine 18. stoletja postopoma omajal sladkor. Prve sladkorne rafinerije so nastale na Reki (1750) in v Trstu (1788), kasneje pa tudi v Ljubljani, kjer je rafinerija začela

delovati v Cukrarni. Kljub nastanku rafinerij večina prebivalstva sladkorja še vedno ni uporabljala, razen višjih slojev, prav tako se ni povsem prekinil uvoz sladkorja iz Hamburga, ki je bil v navadi do tedaj. Kljub temu pa je lažja dostopnost sladkorja prispevala svoje k zmanjšanju pomena medu in s tem čebelarstva. Ker je cena medu upadla, je bilo čebelarjenje manj dobičkonosno, zato se je njegov obseg marsikje skrčil.

Reforme in posodobitev, a (še) ne za čebelarstvo

Terezijansko-jožefinske reforme in poskusi posodobitve gospodarstva so sicer posegli tudi na področje čebelarstva (predvsem v obliki ustanavljanja kmetijskih družb in ustanovitve čebelarške šole na Dunaju pod Antonom Janšo), vendar so imeli le majhen vpliv. Patent o pospeševanju čebelarstva s pomembnimi odredbami o ukinitvi davkov in cestnin za čebelarstvo je Marija Terezija sprejela leta 1775, vendar je veljal zgolj za območja Moravske in Spodnje Avstrije, nato tudi Češke, na Slovenskem pa ni nikoli stopil v veljavo. Razprave Antona Janše in Petra Pavla Glavarja z nasveti o čebelarjenju niso bile objavljene v slovenščini ali pa sploh niso bile natisnjene, tako da povprečen slovenski kmet v 18. stoletju, tudi če je bil nadpovprečno izobražen in pismen, od njunih nauk ni imel veliko koristi. Nepripravljenost oblasti na širše zasnovane akcije, s katerimi bi kmete poučevali o koristih čebelarjenja, je vodila v stagnacijo na tem področju, pa tudi zasebni poskusi, kot je čebelarška šola pod vodstvom Petra Pavla Glavarja, so imeli skromen doseg. Pozivi k posodobitvi in širjenju čebelarskih znanj so bili v 18. stoletju omejeni na redke posameznike, ki širše javnosti niso mogli doseči. Napredek se je pojavil šele v 19. stoletju, kar pa že presega okvire našega prispevka. ◆

Urniki usposabljanj v decembru 2023

Vsa usposabljanja so namenjena vsem slovenskim čebelarjem. Člani ČZS morajo na usposabljanja obvezno prinesiti izkaznico ČZS! Pridržujemo si pravico, da iz objektivnih razlogov urnik naknadno spremenimo. Redno spremljajte posodobitve urnika usposabljanj na spletni strani ČZS.

Naslov	Lokacija	Datum	Ura	Izvajalec	Podatki za stik
Možnosti pridobivanja in črpanja nepovratnih sredstev	Knjižnica Cirila Kosmača, Tumov drevored 6, Tolmin	4. 12. 2023	16.00	Tina Žerovnik	g. Podgornik, 040 800 402
Priprava čebeljih pridelkov za prodajo in čebelarstva zakonodaja s področja prodaje in trženja	Cesta na stadion 2, Gornja Radgona	6. 12. 2023	17.00	Mojca Pibernik	g. Kokol 070 870 426
Možnosti pridobivanja in črpanja nepovratnih sredstev	Čebelarstvo Atelšek, Povir 52, Sežana	8. 12. 2023	17.00	Tina Žerovnik	g. Atelšek, 041 649 142
Smernice dobrih higienskih navad -OBNOVITVENE	Knjižnica Cirila Kosmača, Tumov drevored 6, Tolmin	11. 12. 2023	16.00	Aljaž Debelak	g. Podgornik 040 800 402
Tehnologija pridelave medu in označevanje	ČD Šmarje pri Jelšah, Vegova 28, Šmarje pri Jelšah	12. 12. 2023	17.00	Urška Ratajc	g. Babnik 031 790 827
Priprava čebeljih pridelkov za prodajo in čebelarstva zakonodaja s področja prodaje in trženja	ČŠOD Cerkno, Bevkova ulica 22, Cerkno	20. 12. 2023	16.00	Mojca Pibernik	g. Razpet 041 318 895